

УДК 342

Ставнійчук А.

THE GENESIS OF THE INSTITUTE OF LOCAL REFERENDUM

А.П. Ставнійчук
аспірант
КНУ імені Т.Г Шевченка

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ

Постановка проблеми. Утвердження демократичних засад системи місцевого самоврядування, що розглядається політикумом і науковцями як один із ключових аспектів його системного реформування, передбачає істотне розширення участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у межах Конституції та законів України, апробованою та дієвою формою якої є інститут місцевого референдуму. Слід констатувати, що поза епізодичністю та неефективністю його застосування, що об'єктивується здебільшого неоднозначністю цілей ініціаторів та учасників, прагнення конкуруючих регіональних політичних еліт використати цей інститут у власних вузькокорпоративних, часто корисливих цілях, у свідомості загалу громадян поступово утверджується розуміння місцевого референдуму як реального засобу вирішення найскладніших проблем життя територіальних громад. Їх ініціювання та проведення суттєво ускладнюється й недосконалістю чинного законодавства України про референдуми, нечіткістю його конституційної моделі, що є відображенням неоднозначного розуміння законодавцем та науковцями сутнісних ознак цієї форми прямої демократії.

Актуальність досліджуваної теми зумовлена необхідністю забезпечення демократизації політичного процесу в Україні, а також міжнародними зобов'язаннями України щодо здійснення децентралізації публічної влади і декларованою готовністю вищих посадових осіб до дотримання таких зобов'язань. Ухвалена Кабінетом Міністрів України 01 квітня 2014 р. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні передбачає розширення повноважень органів місцевого самоврядування на різних рівнях адміністративно-територіального поділу. У разі її реалізації зросте необхідність вдосконалення громадського контролю за

діяльністю цих органів з метою уникнення корпоратизації системи місцевого управління. Такими засобами слід вважати інститути прямої участі громадян на місцевому рівні – місцевий референдум, місцеву ініціативу, громадські слухання та збори громадян за місцем проживання.

28 грудня 2012 р. втратив чинність Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року № 1286-ХІІ у зв'язку із набранням чинності Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI. Закон України «Про всеукраїнський референдум», який визначає правові засади, організацію та порядок проведення всеукраїнського референдуму. З ухваленням Закону України «Про всеукраїнський референдум» втратив чинність Закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», що його ухвалили ще 03 липня 1991 р. Загальні положення про місцевий референдум на сьогодні містяться лише в Конституції та Законі України «Про місцеве самоврядування».

У правовому полі України утворився вакуум у питанні проведення місцевих референдумів. Попри високу ймовірність ухвалення популістичних рішень та перекладання відповідальності на членів громади, інститут місцевого референдуму є прямим і найбільш загальним механізмом прямої демократії. Він дозволяє стимулювати соціальну активність громадян та формує у членів громади культуру залучення до процесу ухвалення владних рішень. Також місцевий референдум є хорошою можливістю всебічно проаналізувати та обговорити найбільш проблемні питання громади, а інколи – єдиним способом легітимно вирішити тривалі конфлікти на місцях.

На сьогодні навіть ініціювання місцевого референдуму є неможливим. Отже, не зважаючи на світову тенденцію до активнішого використання такої форми зворотного зв'язку між державою та громадянами як референдуми, Україна через недосконале законодавство, відсутність політичної волі позбавлена такого інструменту вироблення ефективної політики.

Очікування ймовірного удосконалення конституційних приписів щодо референдумів у контексті системного оновлення Конституції України, а також прийняття Закону України «Про місцевий референдум» спонукає до висловлення міркувань щодо розуміння самої дефініції. Адже виважене чітке її формулювання повинно відобразити природу та істотні властивості цього політико-правового явища, має принципове значення для законотворення та правового й політологічного наукового осмислення проблем безпосереднього здійснення народом його суверенної влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спроби комплексного теоретичного аналізу генези поняття «місцевий референдум» вміщено в працях українських учених-правників О.В. Батанова, В.Ф. Погорілка, В.Л. Федоренка, А.О. Янчука та інших. До нього звертаються автори підручників, навчальних посібників з політології, конституційного, виборчого і референдного права України та зарубіжних країн, енциклопедичних і довідкових видань. Проте сутність досліджуваної дефініції тлумачиться сучасними дослідниками по-різному, що зумовлено станом розробки проблем референдної демократії в теорії права і політології, особливостями національної

моделі референдуму та практикою використання цього політичного інституту. Поліваріантністю відзначається закріплення референдуму у чинному законодавстві. Тому з'ясування розуміння сутності поняття «місцевий референдум» у правовій науці, потреби уніфікації його дефініції для застосування у наукових дослідженнях та законотворчості видається науково і практично вагомим.

Мета статті полягає у з'ясуванні генезису інституту місцевого референдуму в Україні.

Основні результати дослідження. Розуміння поняття «місцевий референдум» ґрунтується на здобутках європейської й української правової думки, представниками якої впродовж століть вироблені основні концептуальні підходи до референдуму. Відправним у законотворчості та дослідженнях проблем референдумів правниками, політологами та представниками інших галузей гуманітарного знання вже в часи незалежності України стало визначення референдуму, що було виписане у Законі України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р. (втратив чинність): «Референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення».

Посиленню інтересу до проблем референдуму сприяли результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. і особливо прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Як наслідок, уже в 90-х роках ХХ ст. з'явилися перші узагальнюючі публікації наукового характеру. Спільним для них є прагнення відшукати нові підходи до висвітлення історії та природи референдумів, зокрема й самої дефініції, які базуються на переосмисленні як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду.

Вищими формами безпосереднього здійснення народом влади визначено вибори і референдуми, на основі яких забезпечується формування інтересів у суспільстві, узгодження й координування цих інтересів, прояв волі народу як через формування представницьких органів держави та органів самоврядування і прийняття ними відповідних рішень, передусім у формі законів, так і через прийняття рішень безпосередньо громадянами.

Пріоритетною формою безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні є місцеві референдуми, проведення яких передбачено законодавством багатьох країн світу. Зокрема, в США референдуми застосовуються виключно на рівні штатів та місцевих територіальних спільнот, а проведення референдумів у загальнонаціональному масштабі взагалі не передбачене.

Варто зазначити, що до початку ХІХ ст. референдуми переважно практикувались на локальному рівні, зокрема перший достовірно відомий референдум було проведено в 1439 р. у швейцарському кантоні Берн [7, с.20].

Найбільший вплив на виникнення і створення інституту референдуму зробила правова доктрина народного суверенітету, сформована Ж.-Ж. Руссо і виражена ним у формулі: «Народ, який підкорюється законам, має бути їх творцем» [12, с.178]. Згідно зі ст.7 Закону України «Про місцеве самоврядування

в Україні» від 21 травня 1997 р. [10] місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом голосування.

Референдум привертає увагу науковців протягом тривалого часу. Спершу даним інститутом цікавилися конституціоналісти, а потім інститут референдуму набув міждисциплінарного характеру, привернувши до себе увагу соціологів та політологів.

Історія виникнення референдуму так чи інакше пов'язана з історією соціального буття людини як суспільної істоти. Уже на найбільш ранніх ступенях розвитку людства етнографи й історики зафіксували прагнення людей до участі у прийнятті рішень, що можуть вплинути на їх життя. Саме на цьому початковому етапі історичної пам'яті людства ми повинні розшукувати елементи зародження референдуму (як засобу реалізації влади народу) у нашому сучасному розумінні, адже «первісна влада» – прототип форм влади наступних епох, які лише розвивали, вдосконалювали закладений у них генотип.

Особливістю первісного і родового ладу є участь усіх дорослих членів роду в загальних справах. За свідченнями етнографів ця участь виявляється у зібраннях роду і в народних зібраннях цілого племені, на яких вирішувались найважливіші питання життя роду та племені [1, с.11, 15, 19].

Розвинутих форм досягла родова демократія у давніх германців, ісландців, слов'ян і норвежців. На зібраннях – сходах (нарадах – «консиліумах» – у германців, альтінгах – в ісландців і норвежців, віче – у слов'ян) обговорювались правові й політичні питання, що мали загальне значення: питання війни і миру, об'єднання із сусідами тощо.

Важливу роль у виникненні референдумів зіграли мирові сходи швейцарців, перший з яких був проведений у 1294 р. в кантоні Швіц. Цей історичний проміжок часу можна охарактеризувати як формування передумов, закладення підвалин, що згодом призвели до виникнення різних форм безпосередньої демократії, у тому числі й референдумів.

Різноманітного роду зібрання, що проводились для вирішення важливих питань тогочасного суспільства, не можна назвати референдумами у сучасному розумінні цього слова, адже механізмів їх проведення та реалізації тогочасний соціум ще не знав. Однак, з упевненістю можна сказати, що це були прототипи сучасних референдумів, а, отже, їхнє існування відіграло важливу роль у становленні та розвитку референдуму як суспільного явища.

Після здобуття Україною незалежності та проголошення курсу на побудову громадянського суспільства і правової держави розпочався новий етап в історії референдумів нашої країни. Перший референдум на теренах незалежної України було проведено, як уже зазначалося, 1 грудня 1991 р. Конституція України 1996 р. закріпила референдум на принципово нових засадах. По-перше, вона визначила пріоритетність безпосередньої демократії, передбачивши, що «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії», а по-друге, встановила основні засади конституційного та законодавчого референдуму.

Отже, референдум є однією з форм безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування в порядку, встановленому законом.

Генезис конституційних референдумів показує, що ця форма народовладдя існує вже не одне століття. Велика кількість вчених вважає батьківщиною референдумів Швейцарію, вказуючи, що перший референдум відбувся 1439 р. у кантоні Берн і стосувався фінансового питання, а саме запровадження додаткового щотижневого податку в 1 англєтер для погашення військової заборгованості кантону [3]. Поступово досвід проведення референдуму поширився і на інші кантони, а у 1802 р. у Швейцарії відбувся загальнодержавний референдум. Згодом він виходить за межі конфедерації, і в ХХ ст. референдум стає загальноновизнаним політичним інститутом, передбаченим переважною більшістю національних законодавств [14, с.60]. Слід зазначити, що важливе значення у виникненні референдумів зіграли мирові сходи швейцарців, перший з яких був проведений у 1294 р. у кантоні Швіц [15, с.252].

Проте В.В. Комарова знаходить прародича сучасного референдуму в Київській Русі, а саме схожою на референдум вона називає діяльність віче. Вчена вказує, що віче має спільні з інститутом референдумів риси, такі як вирішення питань голосуванням, прийняття рішень більшістю, імперативність рішень [6, с. 397].

Сучасні дослідники вітчизняної історії розійшлися у висновках: частина дослідників вважає віче і боярську думу органами народовладдя і представницької влади на Русі [2, с.19], інші – «такий інститут, як віче не мав системи представництва, компетенції, термінів скликання, процедури», головними функціями якого були комплектування народних ополчень та обрання військових ватажків [5].

Дійсно, про наявність загальних зборів у слов'ян і антів писав у VI ст. Прокопій Кесарійський. Деякі натяки на громадське рішення політичних проблем можна углядіти в часи Олега та Святослава. Але все-таки перша згадка про реальне віче в Новгороді відноситься до 1016 р., у Києві до 1068 р., Полоцьку – 1151 р. Слід відразу сказати, що серед найближчих наших сусідів аналогічні збори письмовими джерелами зафіксовані тільки в містах на узбережжі Балтійського моря: Бирці, Рібе, Хедебю, Волін, де вони називалися «тинг» (народні збори). У ранній історії інших західних країн, у тому числі і Польщі, аж до затвердження Магдебурзького права, цього явища зафіксовано не було [13].

І.Я. Фроянов розглядає віче як інститут народовладдя, що був складовою частиною соціально-політичного механізму давньоруського суспільства. На його думку, склад вічових зборів був соціально неоднорідний, зустрічаються як «низи» суспільства, що склали основну масу учасників народних зборів, сільські жителі, так і «кращі мужі» – знать. На цьому віче були представлені всі верстви населення, і кожен міг висловити своє ставлення до тієї чи іншої

проблеми або підтримати своїм голосом ту чи іншу людину – а це і є дуже чіткі риси демократії «влади народу» [11 с.51].

Судячи з літописів, вимагалось, щоб учасник віча був вільний і не був під батьківською опікою або в приватній залежності (закупи, холопи, раби), а також жінки [4, с.139].

Так само не можна стверджувати, що народне віче насправді було органом волевиявлення всіх вільних жителів чоловічої статі. Як свідчать джерела, в багатьох випадках вічові збори перебували під контролем міської знаті. Є вказівки, що багаті люди підкуповували бідних, смердів, худих мужиків для того, щоб вони своїм криком заглушали промови їхніх супротивників і тим сприяли проведенню їх власних думок [8, с.60].

Віче було досить добре організовано, інакше подібні зібрання і не називалися б так – віче (збори). Віче – це не натовп, а нарада, що проходить за суворими правилами. Передбачається, що велися навіть протокольні записи вічових зборів. Можна навіть припустити, що вічові збори були цілком схожі на зібрання сучасних парламентів.

Отже, наприкінці X – на початку XI ст. у Київській Русі закріпився особливий різновид пізньої військової демократії – так звана вічова демократія. М.С. Грушевський називав її органом громадського контролю над князем і його управою. Вічова демократія була більш прогресивним явищем, ніж тогочасні демократії германців та франків, оскільки правом участі в народних зборах – вічі Київської Русі були наділені не тільки дружинники, а й глави сімейств та господарі подвір'їв.

Віча давніх слов'ян мали багато спільного з народними зборами давніх швейцарців, що стали прототипом проведення перших референдумів у світі. Проте подальший розвиток народовладдя в Київській Русі не отримав свого логічного завершення, оскільки був перерваний татаро-монгольською експансією.

Із входженням української козацької держави до складу Московської держави в XVII ст. роль безпосередньої демократії для вирішення суспільних справ зійшла нанівець. Навіть Конституція Пилипа Орлика 1710 р., що вважається одним із найважливіших джерел національної конституційно-правової думки, не передбачала можливості проведення референдумів та інших форм безпосередньої демократії в Україні.

За часів входження України до складу Австро-Угорської та Російської імперій можливість проведення референдумів не передбачалася державно-правовим законодавством цих імперій. У цей період також відбувається й занепад інститутів представницької демократії. Лише на кінець XIX ст. – поч. XX ст. у національній конституційно-правовій думці поширюються передові ідеї західноєвропейського і північноамериканського парламентаризму. Втім, втілення передових демократичних теорій у державне та суспільне життя України унеможливлювалося відсутністю національної державності. Зокрема, відомий український громадський діяч Г.Андрузький писав: «Щоб створити Україну, необхідно зруйнувати Росію, а вона зміцнювалася віками».

Прояви елементів безпосередньої та представницької демократії були притаманні Україні на всіх етапах її історичного розвитку. Н. Григор'єв писав, що стародавні віча, громади «татарських людей», коповиша литвинських часів, козацькі ради до Хмельницького, за Хмельницького, в часи Коліївщини та Паліївщини, вільні громади, Центральна Рада ґрунтувались на традиціях українського народовладдя. Але через вороже оточення України, втрати здобутків Визвольної війни 1648–1654 рр., відсутність справжніх союзників у боротьбі спочатку з польською, а згодом і російською експансіями, чвари серед козацької верхівки та соціальну неоднорідність українського суспільства не відбулося становлення національної державності.

За свідченням М. С. Грушевського, наприкінці XIX ст. Україна була відірвана від Заходу, від Європи і обернена обличчям на північ, загнана в глухий кут великоросійської культури і життя. В складі Російської імперії Україна втратила будь-яку можливість здобути національний суверенітет, відновити державність та практично втілити передові європейські форми безпосередньої демократії.

На початку XX ст. в Україні об'єктивно не існувало реальних інститутів безпосередньої та представницької демократії, які б відповідали тогочасним європейським зразкам. Можна говорити лише про прояви їхніх окремих елементів. Навіть за умови глибоких кризових явищ у самодержавній Російській імперії у 1914–1917 рр. ідея проведення референдуму відхилялася на користь скликання Установчих зборів. Спроби консультанта Державної Думи історика В. Островського привернути увагу царської влади до референдумів на прикладі позитивного досвіду Швейцарії виявилися марними. Ідеї народного суверенітету на теренах Російської імперії існували лише в прагненні народів до свого самовизначення. Державна ідеологія царату не передбачала можливості правового закріплення безпосередніх форм реалізації народного суверенітету, а практики їх втілення поготів.

Одним із перших українських конституційних проектів, що передбачав закріплення на загальнодержавному рівні інститутів безпосередньої демократії, був Основний Закон «Самостійної України» Співки народу українського, розроблений у 1905 р. Українською народною партією. Зокрема, ст. 32 цього проекту передбачала народну законодавчу ініціативу на вимогу не менш як 25 тис. осіб, а ст. 63 закріплювала плебісцит як вибори усім українським народом президента України. Проте серед позитивних положень цього документа не передбачалося можливості проведення референдумів.

Лютнева революція 1917 р. створила в Україні реальні передумови для розбудови національної державності. Діяльність Центральної Ради (ЦР), зокрема проголошення її III та IV Універсалів, а також прийняття Конституції Української Народної Республіки (УНР) у 1918 р. мали доленосне значення для проголошення суверенної Української держави. Однак молода держава орієнтувалася в цілому на позитивний правотворчий досвід європейських держав, зокрема Швейцарії.

Конституція УНР 1918 р., визнаючи народний суверенітет єдиним джерелом державної влади, все ж таки делегувала Його парламентові –

Українським Установчим Зборам, до зібрання яких ці функції мала виконувати Центральна Рада. Конституція УНР визначала можливість дострокового розпуску Всенародних зборів за письмовою вимогою не менше як 3 млн. виборців. Про референдуми Основний Закон УНР навіть не згадував.

Найбільш повно питання запровадження референдумів були урегульовані у конституційному проекті С.С. Дністрянського «Конституція Західно-Української Народної Республіки» 1920 р. Так у Главі II було передбачено спеціальний розділ – Розділ 2 «Організація народної влади». Параграф 53 Конституції визначав, що народ визначає свою волю через представників у формі законів або безпосередньо у формі референдумів (народних рішень). Але проект С.С. Дністрянського так і не був втілений у життя.

Активізація більшовицького руху в Україні, німецько-австрійська окупація, внутрішні суперечності в Центральній Раді сприяли встановленню в Україні радянської влади. Всупереч всій історії світового федералізму суб'єкти Радянського Союзу, в тому числі й Українська РСР, формально не були позбавлені державного суверенітету, але конституційні акти союзних і автономних республік повинні були повністю відтворювати положення союзного законодавства.

Перші радянські конституційні акти, зокрема Конституція РРФСР (ст.3, п. «ж») та Конституція УРСР (ст.3, п. «б»), встановлювали належність усієї влади у центрі та на місцях трудящим. Конституція СРСР 1936 р., остаточно зневаживши народний суверенітет, виключила зі свого тексту визначення народу як прямого суб'єкта державної влади. Тотожні норми були відтворені у відповідних республіканських актах, в тому числі й у ст.3 Конституції УРСР¹. Радянські конституції за своєю сутністю виключали можливість проведення референдумів як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях.

У міру стабілізації суспільного життя державні та партійні органи СРСР, прагнучи легітимізувати свої рішення через трудові колективи, закріпили в ст. 49 Конституції СРСР положення про широкі обговорення трудящими, всенародні опитування, штучно ототожнивши останні з референдумами. Ці положення вимагали Ідеологічного та науково-методологічного обґрунтування.

Деякі радянські вчені доводили, що референдуми в СРСР проводилися як на місцевому, так і на міжнародному рівнях ще в перші роки радянської влади. Як приклади наводилися інструкції радянського уряду радянській делегації на Брестських мирних переговорах від 10 грудня 1917 р., які передбачали проведення народних голосувань про визначення кордонів між Німеччиною і Радянською Росією: Декрет Ради народних комісарів (РНК) РРФСР від 11 січня 1918 р. про «Турецьку Вірменію»; Радянсько-фінська угода від 1 березня 1918 р., що передбачала проведення вільного опитування місцевого населення в Печензі; угода між Росією та Польщею 1921 р., за якою Західна Україна й Західна Білорусія були включені до складу Польщі з передбаченням подальшого проведення плебісциту для визначення радянсько-польських кордонів тощо.

Зазначені «референдуми» на місцевому рівні проводилися в такий спосіб: скликалися збори трудових колективів, на яких обговорювалася відповідна пропозиція, з'ясовувалася думка присутніх, і після цього пропозиція ставилася на відкрите голосування. Потрібне владі рішення приймалося в тогочасних умовах звичайною більшістю присутніх на зборах. Підсумки голосування у волості підраховувалися волосними виконкомом й направлялися повітовому виконкому, а останній передавав узагальнені результати опитування органу влади автономної республіки або автономної області й одночасно уряду РРФСР.

Таким чином, радянські «референдуми» за змістом фактично були опитуванням населення на сільських сходах і за своїм змістом вони не можуть вважатися референдумами. У період національно-визвольних змагань (1917-1919 рр.) та за радянської доби (1919-1991 рр.) референдуми в Україні не проводилися. І лише після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. цей раніше невідомий інститут безпосередньої демократії відіграв доленосну роль у визнанні суверенітету і незалежності України міжнародною спільнотою.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що саме віче заклало основи для формування правової свідомості наших предків та розвитку референдної демократії. Слід також відмітити, що рішення, прийняті на вічі, відзначалися найвищою легітимністю, бо вони схвалювалися тими людьми, на яких переважно і поширювалися дані рішення. Звичайно, механізм роботи віча був дієвим тільки для того часу, тому що число жителів міста, які могли брати участь у вічових зборах, не було великим, і більшість могла висловити свою думку, на відміну від сьогодення. Ефективність вічових зборів вказує на те, що необхідно частіше дізнаватися думку населення з приводу того чи іншого питання, проводячи народні опитування та консультативні референдуми.

До того ж, багатовікова практика зарубіжних країн щодо вирішення загальнодержавних проблем через проведення референдумів стала прикладом й для України. Інституювавши референдуми у національному законодавстві, Україна зробила значний крок у напрямку розбудови демократичної держави, яка визнає свій народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Георгіца А.З.* Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. – Чернівці : Рута, 1998. – С. 11, 15, 19.
2. *Грабовський С.* Нариси з історії українського державотворення / С.Грабовський, С.Ставроян, Л.Шкляр. – К. : Генеза. – 1995. – 608 с.
3. *Дюнан А.* Народное законодательство в Швейцарии. Исторический обзор / А. Дюнан / Пер. с фр. Г.Ф. Львовича. – С-Петербург. – Типография Альшутллера. – 1896. – 78 с.
4. *Єрмолаєв В.* Віче в Київській Русі – важлива складова державного механізму. / В.Єрмолаєв // Право України. – 2003. – № 3. – С. 136-141.
5. *Журавський В.С.* Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму : автореферат дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02 Конституційне право / В.С. Журавський. – Одеса. – 2001. – 36 с.

6. *Комарова В.В.* История становления института референдума в России / В.В. Комарова // *Lex Russica*. – 2004. – № 2. – С. 395-410.

7. *Комарова В.В.* Формы непосредственной демократии в России: [учеб. пособие]. – М., 1998. – С. 19-29.

8. *Липунцова А.В.* Вече как элемент демократического начала в управлении древнерусского государства // А.В. Липунцова // *Власть и право в меняющейся России: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 15-16 ноября 2010 г.* – Тамбов : Издат. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2010. – С. 57-62.

9. *Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л.* Референдуми в Україні: історія та сучасність: [монографія]. – К., 2000. – С. 19-32.

10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

11. *Романова А.И.* Демократия и общественный порядок Великого Новгорода / А.И. Романова // *В мире права*. – 2002. – № 1. – С. 50-53.

12. *Руссо Ж.Ж.* Избранные произведения. – М., 1969. – С. 178.

13. *Тарасов С.* Вечевые традиции. Демократия или самообман? / С. Тарасов. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://nmbu.eu/news/analytics/649.html>.

14. *Федоренко В.Ф.* Юридична сила референдумів, плебісцитів / В.Ф. Федоренко // *Віче*. – 2000. – № 8. – С. 57-69.

15. *Янчук А.О.* Основні етапи розвитку референдумів. // А.О. Янчук // *Держава і право: юридичні і політичні науки*. – 2005. – Вип. 28. – С.251-257.

Ставнийчук А. Генезис інституту місцевого референдуму

Стаття присвячена дослідженню генезису інституту місцевого референдуму. Розглядаються походження цієї категорії, а також погляди українських і зарубіжних правознавців на її сутність і зміст, істотні ознаки.

У статті досліджуються демократичні основи діяльності віче як прародича сучасного інституту референдуму, зокрема, доводиться, що референдні відносини зародилися в добу Середньовіччя у Київській Русі. Досліджується, що вічові збори заклали підвалини народовладдя набагато раніше, ніж аналогічні інститути у європейських країнах. На основі літописних матеріалів та напрацювань вчених робиться узагальнення діяльності віче стосовно питань суспільного та державного значення. Проводиться паралель між прийняттям рішень на вічових зборах та шляхом референдуму.

Ключові слова: пряма демократія, референдум, віче, народовладдя, місцевий референдум, місцеве самоврядування, територіальна громада.

Ставнийчук А. Генезис института местного референдума

Статья посвящена исследованию генезиса института местного референдума. Рассматриваются происхождения этой категории, а также взгляды украинских и зарубежных правоведов на ее сущность и содержание, существенные признаки.

В статье исследуются демократические основы деятельности вече как прародителя современного института референдума, в частности, доказывается, что референдные отношения зародились в эпоху Средневековья в Киевской Руси. Исследуется, что вечевые собрания заложили основы народовластия гораздо раньше, чем аналогичные институты в европейских странах. На основе летописных материалов и работ ученых делается обобщение деятельности вече по вопросам обще-

ственного и государственного значения. Проводится параллель между принятием решений на вечевых собраниях и путем референдума.

Ключевые слова: *прямая демократия, референдум, вече, народовластие, местный референдум, местное самоуправление, территориальная община.*

Stavniychuk A. The genesis of the institute of local referendum

The article is dedicated to the study of the concept of local referendum. The origin of this category, the genesis of views of Ukrainian and foreign lawyers on its essence and content, the essential features are revealed.

This article focuses on a democratic basis veche activities as progenitor of the modern institution of the referendum. The article aims to prove the fact that the referendum relations originated in the Middle Ages at Kiyvan Rus. We investigate that veche meetings laid the foundations of democracy much earlier than similar institutions in other European countries. Based on materials and chronicles developments Ukrainian and Russian scientists made a generalization activities council on matters of public and national importance. Draws a parallel between decisions made on veche meetings or by referendum.

Key words: *immediate democracy, local referendum, veche, local self-government, territorial community.*

Стаття надійшла до редакції 21.08.2015.